

dr hab. Ilona Urych, prof. ASzWoj

Podstawy bezpieczeństwa społecznego. O edukacji

Problematyka opracowania dotyczy edukacji jako jednej z podstaw bezpieczeństwa społecznego, pod terminem którym rozumie się „ochronę egzystencjalnym podstaw życia ludzi, zapewnienie możliwości zaspokajania indywidualnych potrzeb (materialnych i duchowych) oraz realizację aspiracji życiowych przez tworzenie warunków do pracy i nauki, ochronę zdrowia oraz gwarancje emerytalne.”¹. Bezpieczeństwo społeczne obejmuje zatem wszystkie działania prawne, organizacyjne i wychowawcze, które są realizowane przez podmioty rządowe, pozarządowe i samorządowe oraz przez samych obywateli. Mają one na celu zapewnienie określonego poziomu życia ludziom, grupom społecznym, rodzinom, a także niedopuszczenie do ich marginalizacji oraz wykluczenia społecznego. Z kolei **kształtowanie się systemu bezpieczeństwa społecznego w Polsce jest zależne m.in. od polityki społecznej państwa, zdrowia obywateli i systemu edukacji**², któremu to poświęcono niniejsze studium.

Powszechnie **pojęcie „edukacja” bywa stosowane zamiennie z terminem „kształcenie”**. Wskazać należy, że nie jest to zasadne chociażby ze względu na to, że edukacja jest kategorią szerszą i w podstawowym ujęciu składa się z dwóch procesów, do których należy kształcenie i wychowanie. Towarzyszy im niejednokrotnie współpracujący z nimi proces samokształcenia³.

Zamiennie stosowanie określeń „edukacja” i „kształcenie” nie zaskakuje również z powodu etymologii pierwszego z terminów. Bowiem zgodnie z „Wielkim słownikiem wyrazów obcych PWN” **słowo „edukacja” pochodzi od łacińskiego słowa „educatio”, co oznacza wychowanie, wykształcenie**⁴. Wykształcenie jest przy tym „rezultatem procesu kształcenia”⁵. Z kolei w „Uniwersalnym słowniku języka polskiego” pojęcie „edukacja” wyjaśniono jako

¹ A. Skrabacz, *Bezpieczeństwo społeczne. Podstawy teoretyczne i praktyczne*, Warszawa 2012, s. 9.

² Tamże.

³ K. Rubacha, *Edukacja jako przedmiot pedagogiki i jej subdyscyplin*, [w:] *Pedagogika*, cz. 1, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa 2005, s. 27.

⁴ *Edukacja*, [w:] *Wielki słownik wyrazów obcych PWN*, red. M. Bańko, Warszawa 2003, s. 313.

⁵ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998, s. 453.

„[...] uczenie kogoś lub uczenie się, zwłaszcza w szkole; kształcenie, nauka [...] kształtowanie u kogoś określonych postaw i reakcji; wychowanie”⁶.

Z kolei **polscy pedagodzy nie utożsamiają tych określeń ze sobą**. Według Wincentego Okonia edukacja to „[...] ogół procesów oświatowo-wychowawczych, obejmujących kształcenie i wychowanie oraz szeroko pojmowaną oświatę”⁷. Zdaniem Krzysztof Rubacha „edukacja to ogół oddziaływań służących formowaniu się (zmienianiu, rozwijaniu) zdolności życiowych człowieka. [...] Ogół oddziaływań oznacza oddziaływania zarówno instytucjonalne, jak i indywidualne, świadome i nieświadome itp. Oddziaływania te mogą być systematyczne, niesystematyczne, przygodne, zaplanowane itd. [...] Zdolności życiowe człowieka mogą dotyczyć wielu obszarów jego funkcjonowania: intelektualnego, emocjonalnego, interpersonalnego, motywacyjnego, fizycznego itd.”⁸. Ujęcie takie oznacza, że w szkole mają miejsce oddziaływania edukacyjne instytucjonalne, świadome, systematyczne i zaplanowane. Oddziaływania edukacyjne indywidualne, nieświadome, niesystematyczne i niezaplanowane zachodzą m.in. w interakcjach rówieśniczych. **Edukacja jest procesem, który trwa całe życie, nie jest ograniczona jedynie do placówek i instytucji szkolnych, wychowawczych i szkolno-wychowawczych**, dlatego też wymienione oddziaływania, służące formowaniu się zdolności życiowych człowieka w różnych obszarach jego funkcjonowania, występują nie tylko w szkole. Na podstawie powyższego **edukację należy rozumieć jako całość działalności związanej z kształceniem i wychowaniem oraz upowszechnianiem wykształcenia ogólnego i zawodowego**.

Według Ali Hamadache **oddziaływania edukacyjne należy podzielić na: formalne, pozaformalne i nieformalne, co powoduje, że wyróżniamy edukację formalną, edukacją pozaformalną i edukację nieformalną**⁹. Edukacja formalna jest prowadzona w placówkach i instytucjach oświatowo-wychowawczych przez nauczycieli realizujących ustalony program nauczania. Odznacza się pionowymi i poziomymi strukturami (podział na klasy), jest uniwersalna, sekwencyjna i znormalizowana. Edukacja pozaformalna obejmuje wszystkie formy nauczania prowadzone intencjonalnie, zorganizowane poza systemem edukacji

⁶ *Edukacja*, [w:] *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1, red. S. Dubisz, Warszawa 2003, s. 787.

⁷ K. Rubacha, dz. cyt., s. 25.

⁸ Tamże.

⁹ A. Hamadache, *Linking formal and non-formal education. Implications for Teacher Training*, Paris 1995, s. 4–7.

formalnej. Charakteryzuje się specyficzną strukturą, jest skierowana do danej grupy docelowej oraz ukierunkowana na osiągnięcie określonych celów (np. kursy, warsztaty). Edukacja nieformalna jest realizowana przypadkowo, losowo i spontanicznie oraz nie ma określonej struktury. Ten rodzaj edukacji odbywa się przez całe życie, często nieświadomie, jako proces osmozy pomiędzy uczniem a środowiskiem. Zdaniem Hamadache większość wiedzy i umiejętności, które dana osoba gromadzi przez całe życie, jest zdobywana w nieuporządkowanym środowisku poprzez ten właśnie rodzaj edukacji, np. w rodzinie lub w pracy, czy podczas interakcji z mediami bądź kolegami¹⁰.

Dodać warto, że istnieją różne rodzaje edukacji, jak: plastyczna, muzyczna, fizyczna, obronna i inne. Zdaniem Kazimierza Żegnałka **edukacja obronna „[...] zajmuje się teorią i praktyką przygotowania obronnego całego społeczeństwa, a więc zarówno przygotowaniem żołnierzy do realizacji zadań obronnych, jak i ludności cywilnej w zakresie szeroko rozumianego bezpieczeństwa”¹¹**. Edukacja obronna jest też przedstawiana jako „[...] ogół zamierzonych procesów polegających na kształtowaniu świadomości obronnej obywateli oraz poszerzaniu wiedzy i umiejętności służących stałemu zwiększaniu efektywności działania obywateli, grup społecznych, instytucji oraz organów władzy państwowej i samorządowej w celu przeciwstawienia się wszelkim zagrożeniom podczas pokoju, kryzysów i wojny. **Zawiera w sobie wychowanie obronne oraz kształcenie (nauczanie i uczenie się)”¹²**.

W Polsce tradycje kształcenia obronnego młodzieży są bogate i sięgają dalekiej przeszłości, jednak wskazując na współczesne modele kształcenia obronnego młodzieży **należy podkreślić edukację w klasach wojskowych** i jej trzy możliwości: wojskowe innowacje pedagogiczne (realizowane od 2002 r.), Certyfikowane Wojskowe Klasy Mundurowe (funkcjonujące od 2017 r.) i Oddziały Przygotowania Wojskowego (wprowadzone w 2020 r.)¹³.

W literaturze przedmiotu pojawia się również pojęcie „edukacja dla bezpieczeństwa”, którego składowe to edukacja i bezpieczeństwo. Jak wskazano powyżej edukacja jest definiowana w sposób zróżnicowany. W opracowaniu przyjmuje się rozumienie

¹⁰ Tamże, s. 4–7.

¹¹ K. Żegnałek, *Dydaktyka edukacji obronnej*, Toruń 2003, s. 29.

¹² *Edukacja obronna*, [w:] *Leksykon obronności. Polska i Europa*, red. M. Huzarski, J. Wołęjszo, Warszawa 2014, s. 194.

¹³ Szerzej na ten temat zob. I. Urych, *Współczesne paradygmaty kształcenia obronnego młodzieży*, „Bellona”, 2022, nr 3(210), ss. 113–126.

tego terminu za Rubachą – edukacja jest zespołem oddziaływań (formalnych, pozaformalnych i nieformalnych) służących formowaniu się (zmienianiu, rozwijaniu) zdolności życiowych człowieka¹⁴. W edukacji jest realizowany proces kształcenia i wychowania¹⁵. Bezpieczeństwo z kolei to najwyższe dobro człowieka oraz naczelną jego potrzeba. Utożsamiane jest z trwaniem i rozwojem istoty ludzkiej¹⁶.

Biorąc powyższe pod uwagę, „[...] **edukacja dla bezpieczeństwa jest ogółem oddziaływań formalnych, pozaformalnych i nieformalnych obejmujących wychowanie i kształcenie, skierowanych do ludzi (dzieci, młodzieży, dorosłych i starszych), służących wyposażeniu ich w wiedzę i umiejętności oraz kształtowaniu postaw, wartości i norm zachowania** umożliwiających im: wykorzystywanie szans występujących w otaczającej ich rzeczywistości (okoliczności sprzyjających do dokonywania korzystnych zmian w środowisku bezpieczeństwa), podejmowanie wyzwań (podejmowanie działań adekwatnych do sytuacji), redukcja ryzyka (minimalizowanie prawdopodobieństwa wystąpienia zagrożeń) oraz przeciwdziałanie (przeciwstawianie się) wszelkiego rodzaju zagrożeniom występującym w środowisku bezpieczeństwa, a także ich osobisty rozwój”¹⁷.

Edukacja dla bezpieczeństwa wiąże się z dziedzinami życia człowieka, w których może wystąpić zagrożenie. Tym samym **edukacja dla bezpieczeństwa nie powinna być utożsamiana jedynie z oddziaływaniami formalnymi, jakie mają miejsce głównie podczas realizacji przedmiotu *edukacja dla bezpieczeństwa***¹⁸, ponieważ nie jest możliwe przygotowanie człowieka do radzenia sobie ze zmieniającymi się zagrożeniami tylko podczas edukacji szkolnej. Wobec tego **edukacja dla bezpieczeństwa jest procesem ciągłym, obejmuje różne działania, dedykowane głównie młodzieży, w obszarach wychowania i kształcenia, jak m.in.: przekazywanie wiedzy, kształtowanie postaw i rozwijanie osobowości w celu sprawnego funkcjonowania w przypadku występowania zagrożeń oraz na co dzień, w celu ochrony własnego zdrowia**¹⁹.

¹⁴ K. Rubacha, dz. cyt., s. 25.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ A. Skrabacz, dz. cyt., s. 25–26.

¹⁷ I. Urych, A. Mocarski, *Edukacja wojskowa młodzieży. Na gruncie teorii i doświadczeń*, Warszawa 2023, s. 34.

¹⁸ Szerzej na ten temat zob. I. Uych, *On Security Education in Poland. The Essence and Content of the Subject of Education*, „Safety and Defense” 2019, t. 5, nr 2, ss. 22–27.

¹⁹ Tamże, s. 27.

Z analizy pojęć „edukacja dla bezpieczeństwa” oraz „edukacja obronna” wynika, że edukacja obronna jest pojęciem węższym. Koncentruje się głównie na zagrożeniach i przygotowaniu do obrony przed nimi, zaś edukacja dla bezpieczeństwa odpowiada dodatkowo na wyzwania, które mogą stać się zagrożeniami bądź mogą stanowić szanse. Jako jedne z dziedzin edukacji potwierdzają tezę o jej znaczeniu w kształtowaniu i wzmacnianiu bezpieczeństwa społecznego.

Bibliografia:

Hamadache A., *Linking formal and non-formal education. Implications for Teacher Training*, Paris 1995, s. 4–7.

Leksykon obronności. Polska i Europa, red. M. Huzarski, J. Wołęjszo, Bellona, Warszawa 2014.

Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1998.

Rubacha K., *Edukacja jako przedmiot pedagogiki i jej subdyscyplin*, [w:] *Pedagogika*, cz. 1, red. Z. Kwieciński, B. Sliwerski, Warszawa 2005, s. 27.

Skrabacz A., *Bezpieczeństwo społeczne. Podstawy teoretyczne i praktyczne*, Warszawa 2012.

Uniwersalny słownik języka polskiego, t. 1, red. S. Dubisz, Warszawa 2003.

Urych I., Mocarski A., *Edukacja wojskowa młodzieży. Na gruncie teorii i doświadczeń*, Warszawa 2023.

Urych I., *Współczesne paradygmaty kształcenia obronnego młodzieży*, „Bellona”, 2022, nr 3(210), ss. 113–126.

Uych I., *On Security Education in Poland. The Essence and Content of the Subject of Education*, „Safety and Defense” 2019, t. 5, nr 2, ss. 22–27.

Wielki słownik wyrazów obcych PWN, red. M. Bańko, Warszawa 2003, s. 313.

Żegnałek K., *Dydaktyka edukacji obronnej*, Toruń 2003.